

تبیین پیشران‌های موثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند با رویکرد آینده پژوهی

پریسا مهرنواز

دانشجوی دکتری تخصصی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران

پروانه زیویار^۱

دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

بختیار عزت پناه

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۹/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۳۰

چکیده

هدف: شناسایی عوامل کلیدی و پیشران‌های اصلی در توسعه گردشگری شهرستان دماوند، در راستای مدیریت و طراحی سناریوهای ممکن در آینده، چارچوب سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی انعطاف‌پذیر متناسب با شرایط منطقه است. این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی، از لحاظ ماهیت بر اساس روش‌های جدید علوم آینده‌پژوهی، تحلیلی - اکتشافی است که با بکارگیری ترکیبی از مدل‌های کمی و کیفی انجام گرفته است. ابتدا، پرسشنامه‌ای باز برای استخراج کلی پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند در بین کارشناسان و متخصصان گردشگری شهرستان دماوند در قالب ۷ بخش و ۶۰ عامل تنظیم شد. سپس برای استخراج عوامل اصلی تاثیرگذار بر توسعه گردشگری شهرستان و به منظور تبدیل شاخص‌ها و متغیرها از نرم‌افزارهای Mac و Scenario wizard استفاده شده است. نتایج، نشان داد ۵ سناریو با احتمال وقوع بسیار بالا در شرایط پیشروی توسعه گردشگری شهرستان دماوند وجود دارند. سناریوهای ضعیف این پژوهش ۴۱۱۱ سناریو است که به نظر می‌رسد اعتماد به سناریوهای ضعیف غیرمنطقی است و همینطور سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای آن‌ها کاری غیرعملی، غیرممکن و غیرمنطقی است. بنابراین، منطقی است که بین سناریوهای محدود قوی و سناریوهای وسیع ضعیف، سناریوهای با سازگاری ۱ را در نظر بگیریم که بر این اساس، تعداد ۱۴ سناریو معقول و منطقی برای برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در اختیار پژوهش قرار گرفت.

واژگان کلیدی: پیشران، توسعه، گردشگری، شهرستان دماوند.

مقدمه

شهرها به‌عنوان سیستم‌های پیچیده شامل الگوهای شهری و پویایی‌های فضایی مختلف با ویژگی‌های مختلف و چندگانه بر اساس پیامدهای متنوع جهانی شدن اقتصاد- فرهنگ، افزایش تعداد جمعیت و جابجایی جمعیتی ناشی از رشد اقتصادی و بازساخت آن و همچنین نقش دولت‌ها در شکل‌دادن به فرآیندهای شهری شدن، دچار تحول و سازمان‌دهی می‌شوند (Bourne, 2011). در درون شهرها میل به سفر و گردشگری و آشنایی با شرایط اجتماعی، فرهنگی، جغرافیایی و آب و هوایی، میلی زنده و پویا در بشر است. گردشگری به‌عنوان یکی از بنیان‌های جهانی سازی و نماد بارز درهم‌فشرده‌گی فضا-زمان شناخته می‌شود. این پدیده عموماً بر بنیاد عامل اساسی سفر و جابه‌جایی قرار دارد که خود زاده نیازهای گوناگون روانی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی انسان است (Lee & Chien, 2008).

نقش گردشگری به‌عنوان منبع جدیدی برای ایجاد اشتغال، کسب درآمد، دریافت‌های مالیاتی بیشتر، جذب ارزی و تقویت زیرساخت‌های اجتماعی که موجب رشد و تقویت سایر صنایع می‌شود، در مطالعات متعدد مورد تأیید قرار گرفته است (Kazemi, 2008: 1). در واقع گردشگری در بسیاری از کشورهای جهان، یکی از پیچیده‌ترین کسب و کارهای بشری می‌باشد و به‌عنوان فعالیتی چند وجهی دارای کارکردها و اثرات مثبت گوناگون است که از جمله آن‌ها می‌توان به اشتغال‌زایی، کسب درآمد، جذب ارز و تقویت زیرساخت‌ها و ... اشاره کرد (Ghaderi et al., 2011: 2).

امروزه فعالیت‌های گردشگری به‌عنوان بخش چهارم فعالیت‌های انسان پس از کشاورزی، صنعت و خدمات محسوب می‌شود و کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند در سال ۲۰۲۰ به‌عنوان سودآورترین صنعت جهان درآید، به‌طوری‌که از آن به‌عنوان صادرات نامرئی نام می‌برند (Karim Panah, 2005).

ایران به لحاظ موقعیت، اقلیم و داشتن فرهنگ‌های محلی متفاوت دارای طیف وسیعی از چشم‌اندازها، آب و هوا و جاذبه‌های گردشگری متنوع است (Ghaderi et al., 2011). در این میان شهرستان دماوند از جمله شهرهایی است که دارای پتانسیل و شرایط آب و هوایی متنوع برای جلب گردشگران داخلی و خارجی می‌باشد، ولی هنوز آنچنان که باید نتوانسته منجر به رشد و توسعه صنعت گردشگری و هم‌چنین به‌منبعی برای درآمدزایی افراد در این شهر شود. وجود جاذبه‌های گردشگری در زمینه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی شهرستان دماوند می‌تواند زمینه‌های رشد و توسعه بخش‌های مختلف اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و رفاه شهری را در این شهر فراهم آورد و به‌عنوان یک قطب مهم گردشگری در استان تهران و در سطح کلان و ملی مطرح شود. از این رو در پژوهش حاضر تلاش می‌شود عوامل کلیدی و پیشران‌های اصلی دخیل در توسعه گردشگری شهرستان دماوند، شناسایی و سپس عناصر و عوامل اصلی آن، مدیریت و با طراحی سناریوهای ممکن در آینده، چارچوب سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی انعطاف‌پذیر متناسب با شرایط منطقه ارائه شود. این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی، از لحاظ ماهیت بر اساس روش‌های جدید علوم آینده‌پژوهی، تحلیلی - اکتشافی است که با بکارگیری ترکیبی از مدل‌های کمی و کیفی انجام گرفته است. همچنین، شیوه گردآوری اطلاعات اسنادی - کتابخانه‌ای است. داده‌های کیفی با پرسشنامه باز و از طریق مصاحبه و بررسی اسناد و داده‌های کمی مورد استفاده در این پژوهش به صورت عددی و از طریق وزن‌دهی

پرسشنامه‌های دلفی تهیه شده است. پس از گردآوری شاخص‌ها و متغیرها، ماتریس آثار متقابل در دو مرحله تشکیل می‌شود، به طوری که شاخص‌ها در سطرها و ستون‌های آن قرار گرفته‌اند. برای تبدیل شاخص‌ها و متغیرها نرم-افزارهای Mic Mac و Scenario wizard بکار گرفته شده است. در این راستا سؤال اصلی پژوهش بدین صورت تدوین می‌گردد؛ پیشران‌های مهم و اساسی جهت توسعه گردشگری شهرستان دماوند با تاکید بر آینده پژوهشی کدامند؟

رویکرد نظری

گردشگری، یک پدیده اجتماعی است که هرگونه جابه‌جایی افراد از یک مکان به مکان دیگر و اقامت در مکانی غیر از مکان معمولی زندگی خود، بیان‌کننده مفهوم آن است. این جابه‌جایی به صورت تعامل با اقوام و ملل گوناگون و آشنایی با عقاید، نگرش‌ها، انتظارات و شیوه زندگی آن‌ها اتفاق می‌افتد و در نهایت منجر به تأثیرگذاری و تأثیرپذیری میهمان و میزبان از یکدیگر می‌شود. بنابراین می‌توان گفت اساس و بنیان گردشگری، روابط بین میهمان و میزبان است (Sharpley, 2014: 38).

مفهوم گردشگری را می‌توان از زوایا و چشم‌اندازهای مختلف مورد بررسی قرار داد. اسمیت معتقد است که دست‌اندرکاران جهانگردی باید تعاریف متفاوت و انبوه ارائه شده از جهانگردی را پذیرفته، ضمن درک دلایل وجود چنین اختلاف نظرهایی، آن را ارج نهند (Hall and Jenkins, 2010: 18). لغت گردشگری (tourism) از کلمه tour به معنای گشتن اخذ شده که ریشه در لغت لاتین tours به معنای دور زدن، رفتن و برگشتن بین مبدأ و مقصد و چرخش دارد (Oxford, 1989: 189). واژه توریسم نخستین بار در سال ۱۸۱۱ میلادی در مجله‌ای انگلیسی به نام اسپورتینگ ماگازین (مجله ورزش) آمد. در آن زمان این لغت به معنای مسافرت و به منظور تماشای آثار تاریخی و بازدید از مناظر طبیعی برای کسب لذت به کار می‌رفت (Mahallati, 2001: 3). اما در فرهنگ‌های فارسی گردشگری با جهانگردی مترادف است و به معنای در اقطار عالم سفر کردن، مسافرت برای تفریح و سرگرمی و سفری که در آن مسافر به قصد مقصدی می‌رود و سپس به محل اقامت خود باز می‌گردد، معنا شده است (Alwani, 1394: 18). اما کامل‌ترین تعریفی که از گردشگری می‌توان ارائه داد، تعریفی است که سازمان جهانی گردشگری آن را بیان نموده است. طبق این تعریف، گردشگری عبارت است از فعالیتی که در آن فردی به مسافرت رفته و در آن مکان که خارج از محیط زندگی اوست برای مدتی کمتر از یک سال، جهت تفریح، تجارت و دیگر اهداف اقامت نماید (WTO, 2001).

توسعه پایدار گردشگری: رویکرد توسعه پایدار گردشگری، یک جابه‌جایی از رویکردهای سنتی اقتصاد نئوکلاسیک در زمینه توسعه گردشگری، به یک رویکرد کلی‌نگرتر نشان می‌دهد که در این رویکرد، علاوه بر نیازهای بازار، نیازهای جامعه و محیط طبیعی نیز مورد توجه قرار می‌گیرد (Hawkes & Williams, 1993). لومسدن در کتاب بازاریابی گردشگری، چهار اصل استفاده پایدار از منابع، کاهش در مصرف و اتلاف، حفظ و صیانت از منابع و برنامه ریزی در صنعت گردشگری را اصول گردشگری پایدار می‌نامد (Lomsden, 2001: 378). مطابق با تعریف سازمان

جهانی گردشگری، توسعه پایدار گردشگری فرایندی است که با کیفیت زندگی میزبانان، تأمین تقاضای گردشگران و به همان نسبت با حفاظت از منابع طبیعی و انسانی در ارتباط می‌باشد (Hunter & Green, 1995:22).

جاذبه‌های گردشگری: جاذبه‌های هر شهر یا کشوری مبنایی برای توسعه گردشگری فراهم می‌کند. این جاذبه‌ها اغلب جزء لاینفک و ضروری محصول گردشگری را شکل می‌دهند. جاذبه‌های گردشگری را می‌توان به صورت کلی و یا بر مبنای اهداف خاص تعریف نمود. لیو (۱۹۸۷) جاذبه‌های گردشگری را چنین تعریف می‌کند: «مکانی غیر از خانه، که مسافران داوطلب را از خانه‌هایشان به سمت خود جذب می‌کند. این جاذبه‌ها اغلب شامل چشم اندازهایی برای مشاهده، فعالیت‌هایی برای مشارکت و تجربیاتی برای به خاطر سپردن است». وی سه رویکرد را برای طبقه‌بندی جاذبه‌ها ارائه می‌دهد: رویکرد نمادی، رویکرد سازمانی و رویکرد ادراکی. رویکرد نمادی متداول‌ترین رویکرد در زمینه طبقه‌بندی جاذبه‌هاست. این روش به ویژگی کلی یک مکان اشاره دارد. ویژگی‌هایی که به عنوان مثال می‌تواند شامل زیبایی طبیعی، اقلیم، آداب و رسوم یا ویژگی‌های اجتماعی باشد. رویکرد دوم به ماهیت فضایی، گنجایشی و موقت جاذبه‌ها در تقسیم‌بندی آن‌ها اشاره دارد. سومین رویکرد یعنی رویکرد ادراکی شامل طبقه‌بندی جاذبه‌ها بر اساس ادراکات و تجربیات گردشگران است (Taken from Jahanian and Nadalipour, 2009: 48, quoted by Lipper, 1990).

ادبیات آکادمیک گردشگری شهری در ایران و سراسر جهان، در چند دهه اخیر افزایش وسیعی داشته است. در این راستا مطالعاتی نیز در زمینه امکان سنجی ظرفیت‌های گردشگری مناطق شهری صورت پذیرفته است که چند نمونه از آن به شرح زیر می‌باشد:

علی اکبری و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان «شناسایی پیشران‌های موثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار شهر کرمان با رویکرد آینده پژوهی»، به شناسایی مهم‌ترین عوامل موثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار شهر کرمان و بررسی میزان و چگونگی این عوامل بر یکدیگر پرداختند. یافته‌های پژوهش با استفاده از روش تحلیل ساختاری و استفاده از نرم افزار Micmac و تکنیک دلفی با استفاده از پنجاه متغیر اولیه در قالب چهار بعد پراکنندگی متغیرها و ناپایداری سیستم را نشان داد که ده عامل اصلی کلیدی در آینده توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان موثر است، که از بین این عوامل، رقابت پذیری تأثیرگذارترین عامل کلیدی در توسعه گردشگری پایدار شهر کرمان بود (Ali Akbari et al., 2018).

موسوی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان «تدوین سناریوهای عوامل موثر بر توسعه گردشگری استان آذربایجان غربی با استفاده از Scenario Wizard» به شناسایی ۱۴ عامل کلیدی است که با توجه به شباهت بعضی از عوامل به ۱۲ عامل ادغام شدند که تعداد ۳۷ وضعیت احتمالی مختلف برای عوامل کلیدی در نظر گرفته شد. سناریوهای خروجی آن عبارت بودند از ۴ سناریو با سازگاری بالا، ۱۶۰۰ سناریو با سازگاری ضعیف و ۶۷۲ سناریوی ناسازگار. نتایج پژوهش نشان داد که ۴ سناریو سازگاری بیشتری در توسعه گردشگری آینده استان دارند. از بین این ۴ سناریو، سناریوی اول، شرایط مطلوب و ایده‌آل، سناریوی شماره ۲ یک سناریوی نسبتاً مطلوب و

حالت بینابینی دارد و سناریوی شماره ۳ و ۴، وضعیت بحرانی و نامطلوب برای آینده وضعیت گردشگری استان را در بردارند (Mousavi et al., 2017).

فرجی ملائی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان «تجزیه و تحلیل اثرات گردشگری در قالب آینده پژوهی در کشورهای در حال توسعه (مطالعه موردی: ایران)»، با روش ساختاری برای شناخت همبستگی بین متغیرها با استفاده از روش ترکیبی و نرم‌افزار Micmac تأثیرات مثبت و منفی گردشگری را در روند رشد گردشگری در مقیاس ملی در ایران شناسایی و اولویت‌بندی کردند. نتایج حاصل از توزیع عوامل در محور مختصات و نمودارهای بین آن‌ها نشان می‌دهد که برای رسیدن به یک سیستم پایدار توسعه صنعت گردشگری در ابتدا می‌بایست اولویت را به عوامل موثر منفی به خصوص در زمینه محیط زیست داد و سپس تمرکز می‌بایست بر روی کاهش متغیرهای دوگانه باشد (Faraji Malai et al., 2017).

زالی و عطریان (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان «تدوین سناریوهای توسعه گردشگری منطقه‌ای بر اساس اصول آینده پژوهی (مورد مطالعه: استان همدان)» در زمینه شناسایی عوامل اصلی و ترسیم آینده‌های باورکردنی و مطلوب در آینده گردشگری منطقه‌ای استان همدان به بحث و بررسی پرداختند. نتایج این پژوهش نشانگر آن بود که ۱۴ عامل اصلی در توسعه گردشگری آینده استان همدان تأثیرگذار است. این عوامل بر اساس تحلیل‌های سناریونویسی به ۴۱ وضعیت احتمالی انجامید. بعد از تحلیل وضعیت‌های احتمالی، ۴۱۱ سناریو با احتمال وقوع ضعیف، ۱۴ سناریوی باورکردنی و ۵ سناریو با احتمال وقوع قوی در توسعه گردشگری استان همدان شناسایی شد و در نهایت برای سناریوهای مهم راهبردهایی برای توسعه گردشگری استان همدان ارائه شد (Zali and Atrian, 2016).

کشاوری ترک (۱۳۹۳) در رساله دکتری خود تحت عنوان «جایگاه برنامه‌ریزی فرهنگی در نظام توسعه شهری ایران با رویکرد آینده پژوهی» عوامل و روندهای موثر در برنامه‌ریزی فرهنگی نظام توسعه شهری ایران را مورد بررسی قرار داد که پس از جمع‌آوری داده‌ها و استفاده از نرم‌افزار Micmac و Scenario Wizard روندها و پیشران‌های موثر شناسایی شد. در گام بعد بر پایه سناریوی مطلوب و کاربرد روش‌های آینده پژوهی در راستای تدوین الگوی فرایندی سیستم برنامه‌ریزی فرهنگی در نظام توسعه شهری براساس روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری، الگوی نهایی پیشنهاد شد (Keshavarz Turk, 2014).

نگوئن و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی تحت عنوان «شبکه‌های مفهومی در توسعه پایدار گردشگری» به بررسی برنامه گردشگری پایدار در راستای اهداف توسعه پایدار سازمان ملل پرداختند. این مقاله یک چارچوب مفهومی را توسعه داد که شامل سه نظریه؛ نظریه ذینفعان، تجزیه و تحلیل شبکه‌های اجتماعی و نظریه بازیگر شبکه بود. آن‌ها ادغام یک روش ترکیبی را نشان دادند تا بتواند ارزیابی مجدد از نقش‌های ذینفعان را برای کشف بیشتر ماهیت، پویایی و عملکرد شبکه‌های گردشگری نشان دهند. در این تحقیق این مفهوم و پتانسیل‌های آن برای تفکر مجدد در تحقیقات گردشگری و الهام بخشیدن به موج جدید مطالعه بررسی شده است. این پژوهش عامل ذینفعان گردشگری، به ویژه

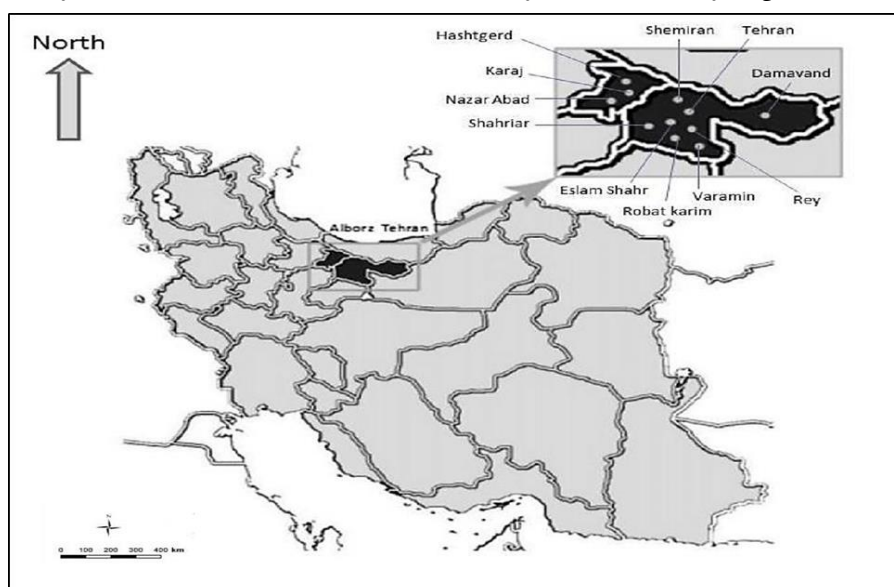
شبکه‌هایی که اهداف مشترک را در سطح مقصد از طریق مشارکت را دنبال می‌کنند بررسی شده است (Nguyen et al., 2019).

پیتر و همکاران^۱ (۲۰۱۷)، در پژوهشی با عنوان «رشد بهره‌وری و درآمد در بخش گردشگری جهانی» به این نتیجه رسیده‌اند که با افزایش در بهره‌وری نیروی کار، تقاضا برای گردشگری مثبت و رشد و اثرات مفیدی خواهد داشت. در غیر این صورت منجر به نتایج منفی خواهد شد (Peter et al., 2017).

کانکهان و همکاران (۲۰۱۵)، در پژوهشی با عنوان «مدیریت پایدار گردشگری در شهرستان کلر» به این نتیجه رسیده‌اند که مقررات و دستورالعمل‌های موجود جهت اعمال مدیریت گردشگری پایدار با ذی‌نفعان و خط‌مشی‌گذاران ارتباط موثر برقرار نمی‌کند و دو شاخص راه اندازی یک سامانه مدیریت مقصد گردشگری و مشارکت‌های جمعی تأثیرگذارترین شاخص در بین دیگر شاخص‌ها می‌باشند (Kankan et al., 2015).

محدوده مورد مطالعه

شهرستان دماوند نام یکی از شهرستان‌های استان تهران در ایران است. این شهرستان، منطقه‌ای سرسبز و خرم است که نام اسطوره‌ای کوه دماوند را با خود به همراه دارد. قرار گرفتن منطقه دماوند در محل پیوستن مرزهای سه منطقه پراهمیت کشور در ایران در گذشته (ری، قوس، طبرستان) و اکنون (تهران، مازندران، سمنان) اهمیت آن را دو چندان کرده است.

نقشه ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه <https://www.researchgate.net> Source:

اعتدال کم‌نظیر آب و هوا، تنوع آب و هوایی منطقه، هر ساله عده زیادی گردشگر، مسافر و مهاجر را از اطراف به این شهرستان جلب می‌کند. بنابر آخرین تقسیمات کشوری، این شهرستان به ۲ بخش به نام‌های بخش مرکزی و بخش رودهن به مرکزیت شهر دماوند تقسیم می‌گردد. این دو بخش در مجموع شامل ۵ دهستان، ۵ شهر و ۱۱۱ روستا می‌باشند. شهرستان دماوند در شرق استان در مسیر تهران به فیروزکوه قرار گرفته است. این شهرستان به دلیل وجود آثار تاریخی و سابقه سکونت از یکسو و وجود شرایط آب و هوایی مناسب در تابستان‌ها و جاذبه‌های

^۱ -Piter Etal

طبیعی از سوی دیگر، در جهانگردی استان دارای نقش و اهمیت است (Damavand city governor's website, (visited 18/08/2017).

بر اساس آخرین تقسیمات کشوری سه شهرستان دماوند و فیروزکوه و ورامین از استان سمنان منتزع و به استان تهران الحاق گردید. بنابر آخرین تقسیمات کشوری، این شهرستان به ۲ بخش به نام‌های بخش مرکزی و بخش رودهن به مرکزیت شهر دماوند تقسیم می‌گردد. این دو بخش در مجموع شامل ۵ دهستان، ۵ شهر و ۱۱۱ روستا می‌باشند. جمعیت این شهر براساس سرشماری سال ۱۳۹۵ ایران، ۴۸،۳۸۰ نفر می‌باشد. زبان مردم شهر دماوند تاتی است و در ۴ محله اصلی شهر (درویش، قاضی، چالکا و فرامه) به زبان تاتی صحبت می‌شود.

جدول ۱: جمعیت مناطق شهری دماوند براساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۹۵

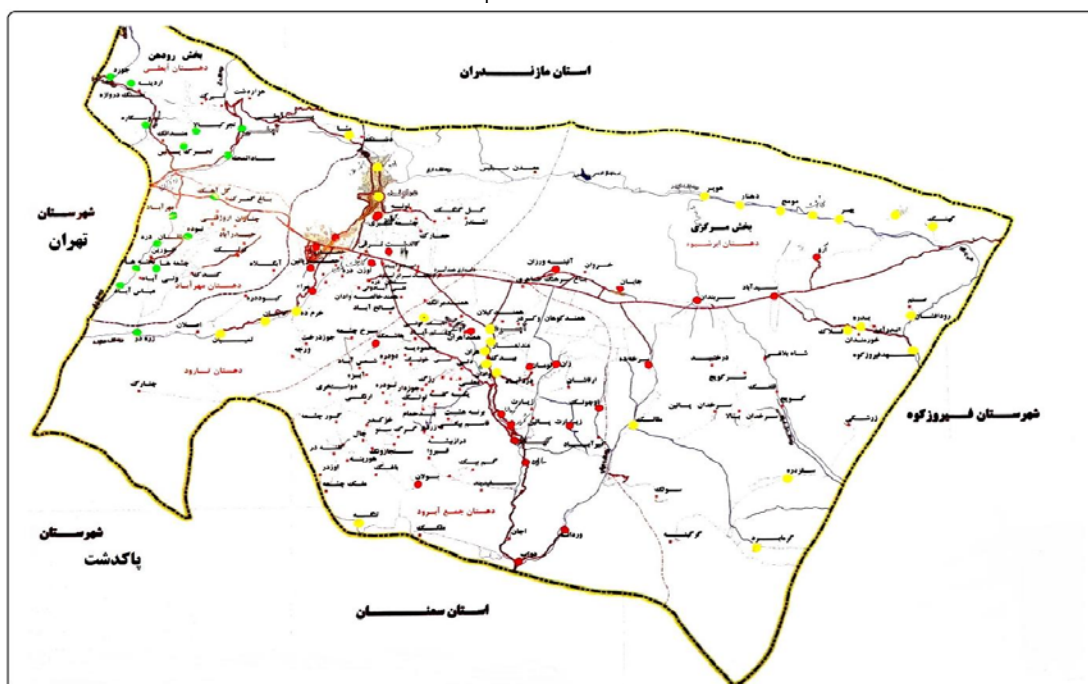
ردیف	نام شهر	تعداد خانوار	مرد	زن	جمعیت شهری
۱	دماوند	۱۵۲۶۷	۲۴۵۳۸	۲۳۸۴۲	۴۸۳۸۰
۲	کیلان	۹۲۷	۱۴۷۸	۱۴۰۴	۲۸۸۲
۳	آبسرد	۳۱۱۰	۵۵۳۲	۵۱۱۶	۱۰۶۴۸
۴	رودهن	۹۱۵۰	۱۴۲۴۶	۱۴۲۸۷	۲۸۵۳۳
۵	آبعلی	۸۷۵	۱۴۴۸	۱۳۱۰	۲۷۵۸
	جمع کل	۲۹۳۲۹	۴۷۲۴۲	۴۵۹۵۹	۹۳۲۰۱

Source: <http://damavand.sbm.ac.ir>

جدول ۲: جمعیت سال ۹۵ شهرستان دماوند بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جمع	شهری			روستایی		
	مرد	زن	خانوار	جمع	مرد	زن
جمع	۶۰۹۲۸	۶۴۵۵۲	۳۹۳۷۳	۹۳۲۰۱	۴۷۲۴۲	۴۵۹۵۹
	۶۰۹۲۸	۶۴۵۵۲	۳۹۳۷۳	۳۲۲۷۸	۱۷۳۰۹	۱۴۹۶۹
				۲۹۳۲۹		۱۰۰۴۳

Source: <http://damavand.sbm.ac.ir>

نقشه ۲: محدوده مورد مطالعه Source: Damavand County Governor's Site

یافته‌های تحقیق

عوامل اصلی مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند

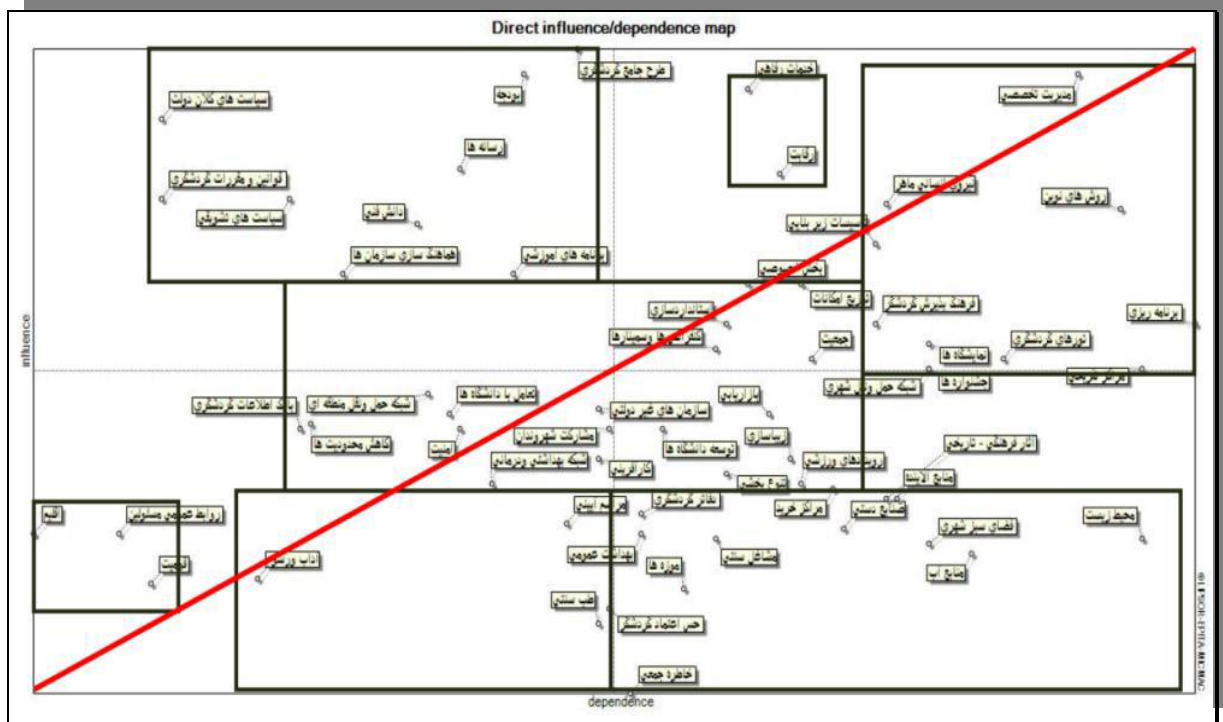
ابتدا، پرسشنامه باز برای استخراج کلی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند در بین کارشناسان و متخصصان گردشگری شهرستان توزیع شد، در این پژوهش انواع گردشگری اعم از گردشگری تاریخی، تفریحی، مذهبی، سلامت، طبیعی و فرهنگی مد نظر قرار گرفته است که در کشور ایران و استان تهران بیشتر بر گردشگری تاریخی و تفریحی است و سیاست‌گذاری‌های این پژوهش به این ابعاد تاکید می‌کند، سپس، با بررسی نتایج، داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها و بررسی متون (شامل بررسی طرح‌هایی مانند مطالعات طرح جامع گردشگری استان تهران تهیه شده توسط میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری؛ مطالعات برنامه آمایش استان تهران تهیه شده توسط معاونت برنامه‌ریزی استانداری تهران؛ طرح مطالعات جامع توسعه شهرستان دماوند تهیه شده توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان تهران؛ و مطالعه کتاب‌هایی مانند برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری، ماهیت گردشگری؛ برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری و جز آن) عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند در ۷ بخش و ۶۰ عامل به شرح جدول (۱) تنظیم شد. سپس، نرم افزار میک مک برای استخراج عوامل اصلی تاثیرگذار بر توسعه گردشگری شهرستان به کار گرفته شد. تفکر اصلی حاکم بر این مدل تفکر سیستمی است. از این رو، عوامل اصلی مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند را در سطر و ستون‌های ماتریسی با ابعاد (۶۰*۶۰) سپس برای ارزیابی تاثیر هر عامل بر عامل دیگر به صورت پرسش‌نامه به کارشناسان داده شد. کارشناسان به ترتیب میزان تاثیرگذاری هر عامل در سطر را بر عامل در ستون، براساس طیف صفر تا سه (صفر = بی تاثیر ۱ = تاثیرگذاری کم؛ ۲ = تاثیرگذاری متوسط و ۳ = تاثیرگذاری زیاد) ارزش‌گذاری کرده‌اند. در واقع، آن‌ها با این ارزش‌گذاری مشخص می‌کنند که هر عامل در آینده چه اندازه می‌تواند بر عوامل دیگر در توسعه گردشگری شهرستان دماوند تاثیرگذار باشد، داده‌ها ابتدا وارد نرم‌افزار میک مک شد. سپس، با توجه به نتایج، خروجی این نرم‌افزار نتایج، تحلیل شد. درجهٔ پرشدگی ماتریس ۶۲/۶۱ درصد است. از مجموع ۲۲/۵۴ ماتریس رابطه قابل ارزیابی در ماتریس، ۱۳۴۶ رابطه عدد صفر بوده و به این معنا است که عوامل بر همدیگر تاثیر نداشته یا از هم تاثیر نپذیرفته‌اند. این تعداد نزدیک به ۵۹/۸۹ درصد را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳: طبقه بندی شاخص‌های مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند

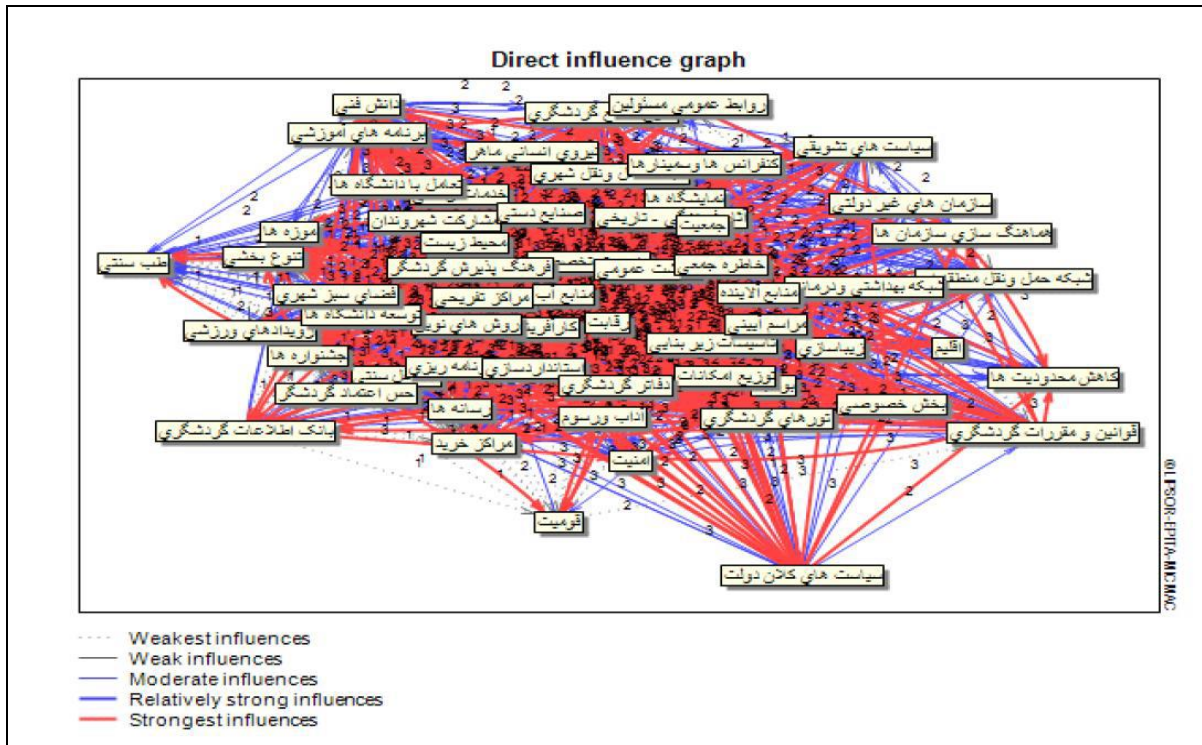
ردیف	گروه شاخص‌ها	تعداد
۱	شاخص‌های اقتصادی (بازاریابی، بودجه، توزیع امکانات، کارآفرینی، بخش خصوصی، رقابت)	۶
۲	شاخص‌های برنامه‌ریزی و مدیریت (برنامه‌ریزی، کاهش محدودیت‌ها، سیاست‌های کلان دولت، مدیریت تخصصی، هماهنگ‌سازی سازمان‌ها، سازمان‌های غیردولتی، مشارکت شهروندان، طرح جامع گردشگری، دانش فنی، نیروی انسانی ماهر، مشاغل سنتی، امنیت، سیاست‌های تشویقی)	۱۳
۳	شاخص‌های زیرساختی (شبکه حمل و نقل منطقه‌ای، شبکه حمل و نقل شهری، شبکه بهداشتی و درمانی، تاسیسات زیربنایی)	۴
۴	شاخص‌های خدماتی (خدمات رفاهی، مراکز تفریحی، تورهای گردشگری، استانداردهای، دفاتر گردشگری، طب سنتی، زیباسازی، بانک اطلاعات گردشگری، مراکز خرید)	۹
۵	شاخص‌های تبلیغاتی (روش‌های نوین، رسانه‌ها، تنوع بخشی دفاتر گردشگری طب سنتی، زیباسازی، بانک اطلاعات گردشگری، مراکز خرید)	۳
۶	شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی (جشنواره‌ها، نمایشگاه‌ها، کنفرانس‌ها و سمینارها، صنایع دستی، مراسم آیینی، فرهنگ پذیرش گردشگر، رویدادهای ورزشی، روابط عمومی مسئولان، برنامه‌های آموزشی، بهداشت عمومی، تعامل با دانشگاه‌ها، موزه‌ها، آداب و رسوم، حس اعتماد گردشگر، آثار فرهنگی - تاریخی، قومیت، جمعیت، قوانین و مقررات گردشگری، توسعه دانشگاه‌ها، خاطره جمعی)	۲۰
۷	شاخص‌های طبیعی (محیط زیست، منابع آب، منابع آلاینده، فضای سبز شهری، اقلیم)	۵

Source: Research Findings, 2019

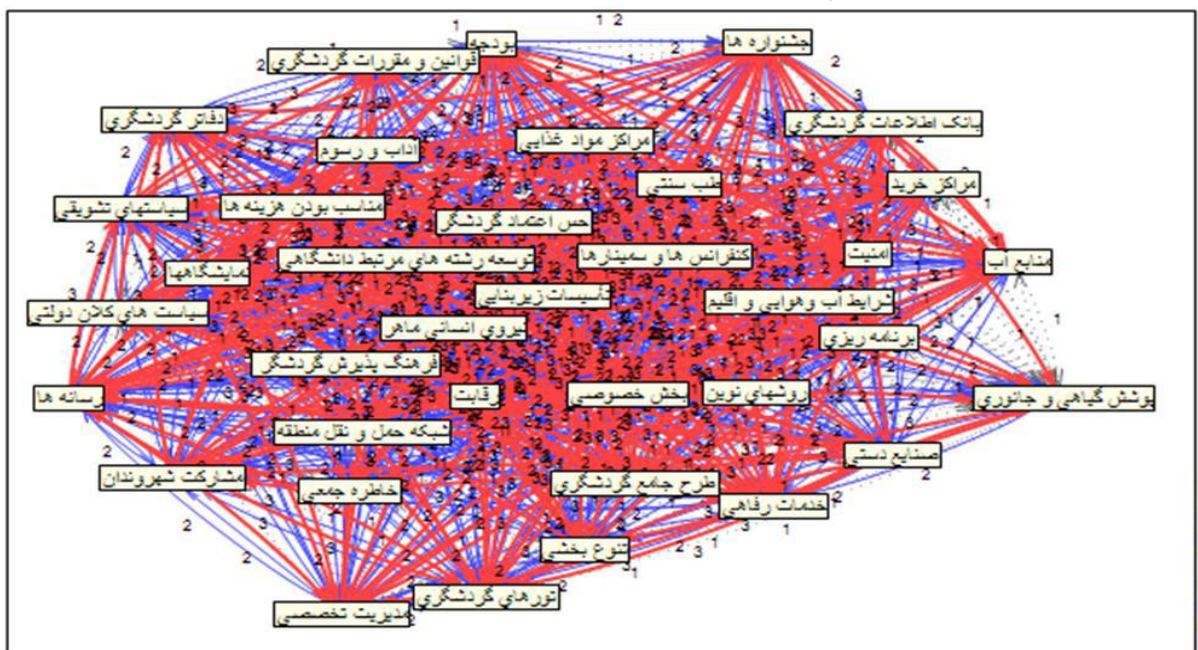
انتخاب نهایی عوامل اصلی مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند از میان ۶۰ عامل بررسی شده در این پژوهش، ۱۴ عامل به عنوان عوامل اصلی مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند انتخاب شده است. همان طور که در شکل پراکندگی متغیرها مشخص است ۹ عامل از این عوامل در ناحیه اول قرار گرفته است که میزان تاثیرگذاری بالایی و از کمترین تاثیرپذیری برخوردار هستند. این عوامل به ترتیب میزان اثرگذاری شامل طرح جامع گردشگری، بودجه، سیاست‌های کلان، رسانه‌ها، سیاست‌های تشویقی، قوانین و مقررات گردشگری، دانش فنی، هماهنگ سازی سازمان‌ها و برنامه‌های آموزشی است. دو عامل خدمات رفاهی، رقابت با توجه به خالص میزان اثرگذاری‌شان جزء عوامل اصلی انتخاب شدند. اما سه عامل اقلیم، کاهش محدودیت‌ها و بانک اطلاعات گردشگری با توجه به خالص میزان اثرگذاری باید جزء عوامل اصلی انتخاب شوند، اما با توجه به شکل (۲) و محل قرارگیری این عوامل (اقلیم: در ناحیه چهارم و جزء متغیرهای مستقل، دو عامل کاهش محدودیت‌ها و بانک اطلاعات گردشگری در ناحیه پنجم و جزء متغیرهای تنظیمی) نمی‌توانند جزء متغیرهای اصلی باشند. اما سه عامل تاسیسات زیربنایی، فرهنگ پذیرش گردشگر و بخش خصوصی با توجه به اهمیت آن‌ها و نظر کارشناسان جایگزین سه عامل یاد شده شدند. این انتخاب نشان دهنده میزان اهمیت این عوامل است که با توجه به شرایط شهرستان دماوند ضروری است به این عوامل توجه شود. از میان ۱۴ عامل انتخاب شده، ۱۰ عامل در هر دو آثار مستقیم و غیرمستقیم، با اندکی تفاوت در رتبه تکرار شده‌اند و چهار عامل خدمات رفاهی، مدیریت، نیروی انسانی ماهر و رقابت) در آثار غیرمستقیم جایگزین (برنامه‌های آموزشی، فرهنگ پذیرش گردشگر، برنامه‌ریزی و هماهنگ سازی سازمان‌ها) شده‌اند.

شکل ۱: پراکندگی متغیرها متناسب با میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها (Research Findings, 2019)

شکل ۲: روابط مستقیم بین متغیرها (آثار بسیار ضعیف تا بسیار قوی) (Research Findings, 2019)

شکل ۳: تأثیرات مستقیم با پوشش ۱۰۰ درصد (Research Findings, 2019)

وضعیت‌های احتمالی عوامل اصلی

برای هر یک از عوامل اصلی، وضعیت‌های احتمالی پیش روی گردشگری شهرستان دماوند مشخص شد. بدین منظور از کارشناسان متخصص در زمینه گردشگری نظر خواهی شد. در نهایت، با بررسی نتایج، برای ۱۴ عامل اصلی، ۴۱ وضعیت احتمالی مشخص شد.

جدول ۴: عوامل اصلی و وضعیت‌های احتمالی پیش روی آن درآینده پیش روی گردشگری شهرستان دماوند

عوامل اصلی	وضعیت	زیر مجموعه هر عامل
کالان درآن‌های	خوشبینانه	افزایش توجه نهادها و سازمان‌های دولتی در حمایت گردشگری؛
	بینابین	بازنگری دولت در زمینه برنامه‌ریزی و حمایت از گردشگری؛
	بدبینانه	بی ثباتی و تغییرات سیاست‌گذاری‌های دولت در گردشگری؛
قوانین و مقررات گردشگری	خوشبینانه	ایجاد چارچوب منسجم برای قوانین و مقررات گردشگری؛
	بینابین	تسهیل در روند اجرای مقررات گردشگری موجود؛
	بدبینانه	وضع قوانین محدودکننده گردشگری؛
بودجه	خوشبینانه	افزایش سهم گردشگری از بودجه شهرستان؛
	بینابین	برطرف کردن موانع اداری در تخصیص اعتبارات؛
	بدبینانه	کاهش تخصیص اعتبارات لازم؛
فرآیند گردشگری	خوشبینانه	اجرای طرح جامع گردشگری؛
	بینابین	تسریع در تهیه طرح جامع گردشگری؛
	بدبینانه	ناهماهنگی سازمان‌ها در تهیه طرح جامع؛
تسهیل‌های	خوشبینانه	افزایش اعطای تسهیلات مالی مناسب جهت توسعه بخش گردشگری در شهرستان؛
	بدبینانه	کاهش توجه دولت به سیاست‌های تشویقی گردشگری؛
	خوشبینانه	تنوع بخشی توسعه شبکه‌های اطلاع رسانی؛
رسانه‌ها	بینابین	تهیه اقلام تبلیغاتی با شیوه‌ای سستی و با کیفیت کم؛
	بدبینانه	ایجاد محدودیت در شبکه‌های اطلاع رسانی موجود؛
	خوشبینانه	استفاده گسترده از فناوری اطلاعات؛
دانش فنی	بینابین	استفاده متوسط از فناوری اطلاعات؛
	بدبینانه	گرایش به استفاده از حالت‌های سستی؛
	خوشبینانه	پویایی مطلوب تعاملات سازنده بین نهادها؛
هماهنگ‌سازی سازمان‌ها	بینابین	پویایی اندک تعاملات سازنده بین نهادها؛
	بدبینانه	رشد بیشتر تعارضات نسبت به تعاملات بین نهادها؛
	خوشبینانه	گسترش و تجهیز مراکز آموزش عالی؛
برنامه‌های آموزشی	بینابین	ایجاد برنامه‌های آموزشی برای ارتقای نیروی انسانی شاغل گردشگری؛
	بدبینانه	کاهش نیروی متخصص و آموزش دیده در شهرستان؛
	خوشبینانه	افزایش نقش بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در گردشگری شهرستان؛
بخش خصوصی	بینابین	حمایت از سرمایه‌گذاران فعلی برای توسعه و تکمیل پروژه‌های گردشگری؛
	بدبینانه	خروج سرمایه و نبود انگیزه برای سرمایه‌گذاری در عرصه‌های گردشگری؛
	خوشبینانه	برنامه‌ریزی سیستمی و یکپارچه برای توسعه تاسیسات زیربنایی؛
تاسیسات زیربنایی	بینابین	نوسازی و بهبود تاسیسات زیربنایی گردشگری شهرستان؛
	بدبینانه	فرسودگی و تضعیف تدریجی تاسیسات زیربنایی؛
	خوشبینانه	افزایش سطح آگاهی و حس همکاری در بین مردم؛
فرهنگ پذیرش گردشگر	بینابین	آماده سازی ذهنی و اجتماعی جامعه در پذیرش گردشگر؛
	بدبینانه	افزایش تعارضات فرهنگی بین گردشگران و مردم شهرستان؛
	خوشبینانه	رقابت با قطب‌های اصلی گردشگری کشور؛
رقابت	بینابین	حفظ وضعیت موجود به عنوان قطب اول گردشگری تهران به لحاظ حجم گردشگری‌پذیری؛
	بدبینانه	نبود رقابت کارآمد؛
	خوشبینانه	توسعه مناسب خدمات رفاهی گردشگری (ادامه روند کنونی)؛
خدمات رفاهی	بینابین	استانداردسازی خدمات و امکانات موجود؛
	بدبینانه	کاهش خدمات رفاهی در مناطق گردشگری شهرستان؛
	بدبینانه	کاهش خدمات رفاهی در مناطق گردشگری شهرستان؛

Source: Research Findings, 2019

تحلیل یافته‌های تحقیق

بعد از طراحی وضعیت‌های احتمالی ماتریس متقاطع تهیه شد، که یک ماتریس ۴۱*۴۱ ایجاد شده که مانند مرحله قبل در تعیین عوامل اصلی، به صورت پرسشنامه مفصل در اختیار متخصصان قرار گرفت. متخصصان با طرح این پرسش

که "اگر هریک از عوامل ۴۱ گانه در شهرستان دماوند اتفاق افتد چه تاثیری بر وقوع یا عدم وقوع سایر وضعیت‌ها خواهد داشت؟"

پرسش نامه را بر اساس سه ویژگی توانمندساز، بی‌تاثیر و محدودیت‌ساز تکمیل کردند و با درج ارقام ۳ تا ۳- میزان تاثیرگذاری هریک از وضعیت‌ها را بر سیستم مشخص کردند. با جمع‌آوری داده‌ها که توسط متخصصان گردشگری در شهرستان انجام گرفت، امکان بکارگیری نرم‌افزار سناریو ویزارد ایجاد شد. نرم‌افزار سناریو ویزارد مورد استفاده در این پژوهش نسخه ۲۰۱۳ است. انتظار می‌رود از ترکیب ۴۱ وضعیت برای ۱۴ عامل حداقل ۳۱۸ میلیون سناریوی ترکیبی از بین آن‌ها استخراج شود که شامل همه احتمالات ممکن در آینده پیشروی توسعه گردشگری شهرستان دماوند است که البته این نتایج، به هیچ وجه امکان تحلیل، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی را ندارد و صرفاً استفاده آماری دارد. براساس تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه، تعداد سناریوها به شرح زیر است:

- سناریوی قوی یا محتمل: ۵ سناریو؛

- سناریو با سازگاری بالا یا باورکردنی: ۱۴ سناریو؛

- سناریوهای ضعیف: ۴۱۱۱ سناریو.

نتایج، نشان می‌دهد ۵ سناریو با احتمال وقوع بسیار بالا در شرایط پیشروی توسعه گردشگری شهرستان دماوند وجود دارد. این نرم‌افزار هیچ تاکیددی بر اینکه سناریوها از طیف‌های گوناگون انتخاب شوند، ندارد و فقط براساس روابط منفی تاثیرگذار و مثبت تاثیرگذاری سناریو را طراحی می‌کند. بنابراین، سناریوهای انتخاب شده می‌توانند کاملاً مطلوب یا کاملاً بحرانی باشند. سناریوهای ضعیف این پژوهش ۴۱۱۱ سناریو است که به نظر می‌رسد اعتماد به سناریوهای ضعیف غیرمنطقی است و همینطور سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای آن‌ها کاری غیرعملی، غیرممکن و غیرمنطقی است. بنابراین، منطقی است که بین سناریوهای محدود قوی و سناریوهای وسیع ضعیف، سناریوهای با سازگاری ۱ را در نظر بگیریم که بر این اساس، تعداد ۱۴ سناریو معقول و منطقی برای برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در اختیار پژوهش قرار می‌گیرد.

جدول ۵: وضعیت هر یک از عوامل به تفکیک سناریوها و طیف سه گانه مطلوب تا بحران

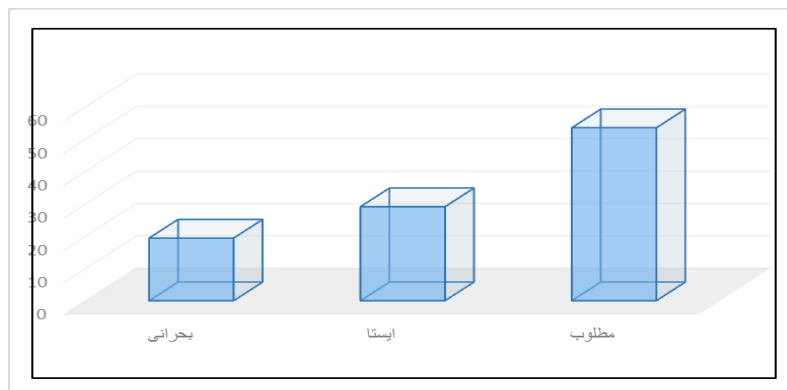
عوامل سناریوها	سناریوی ۱	سناریوی ۲
سیاست‌های کلان دولت	مطلوب	ایستنا
قوانین و مقررات گردشگری	مطلوب	مطلوب
بودجه	مطلوب	مطلوب
طرح جامع گردشگری	مطلوب	مطلوب
سیاست‌های تشویقی	مطلوب	مطلوب
رسانه‌ها	مطلوب	مطلوب
دانش فنی	مطلوب	مطلوب
همانگ سازی سازمان‌ها	مطلوب	مطلوب
برنامه‌های آموزشی	ایستنا	ایستنا
بخش خصوصی	مطلوب	ایستنا
تاسیسات زیربنایی	مطلوب	مطلوب
فرهنگ پذیرش گردشگری	ایستنا	ایستنا
رقابت	مطلوب	ایستنا
خدمات رفاهی	مطلوب	مطلوب

سناریوی ۳	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب
سناریوی ۴	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب
سناریوی ۵	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب
سناریوی ۶	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب
سناریوی ۷	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب
سناریوی ۸	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب
سناریوی ۹	ایستا	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	ایستا
سناریوی ۱۰	ایستا	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	ایستا
سناریوی ۱۱	ایستا	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	ایستا
سناریوی ۱۲	ایستا	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	ایستا
سناریوی ۱۳	ایستا	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	ایستا
سناریوی ۱۴	ایستا	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	مطرب	ایستا

Source: Research Findings,2019

در مجموع ۱۴ سناریوی باورکردنی پیش روی شهرستان دماوند وجود دارد که بیشتر سناریوها در وضعیت مطلوب قرار گرفته‌اند که این نشان دهنده وضعیت امیدوارکننده پیشروی توسعه گردشگری آن است. سناریوهای ممکن به وضوح به تفکیک سناریو و عوامل اصلی برای تسهیل درک شرایط در صفحه سناریو نشان داده شده است که برای درک وضعیت‌ها براساس امتیازی که به هر یک از وضعیت‌ها بین ۳ تا ۳- داده شده است، نسبت به جایگزینی اعداد به جای وضعیت‌ها اقدام شد و برای درک کیفی از صفحه سناریو از طریق جایگزینی وضعیت‌ها با طیفی از عناوین مطلوب تا بحران وضعیت و جایگاه توسعه گردشگری شهرستان دماوند به تفکیک سناریو و هر عامل اصلی نشان داده شده است. از مجموع ۱۹۶ وضعیت حاکم بر صفحه سناریو تعداد ۱۰۱ حالت و ۵۱/۵۳ درصد در حالت ایستا و تعداد ۳۸ حالت و ۱۹/۳۸ وضعیت مطلوب، تعداد ۱۱ حالت وضعیت بحرانی را نشان می‌دهد. این وضعیت نشان می‌دهد

بیش از نیمی از حالت‌های موجود در صفحه سناریو در حالت مطلوب قرار دارند و پس از آن حالت ایستا و در نهایت، حالت بحرانی کمترین میزان را به خود اختصاص داده است.

شکل ۴: نسبت وضعیت‌های احتمالی توسعه گردشگری استان در آینده به تفکیک هر سناریو (Research Findings, 2019)

با توجه به قرابت سناریوها، می‌توان آن‌ها را به سه گروه تقسیم کرد که هر یک از گروه‌ها شامل چند سناریو با ویژگی‌های تقریباً مشترک با تفاوت کم در یک یا چند وضعیت از میان ۱۴ عامل اصلی می‌باشند. این گروه‌ها به شرح زیرند: سناریوهای مطلوب (شامل سناریوهای: ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰)؛

سناریوهای ایستا (شامل سناریوهای: ۱۱ و ۱۲)؛

سناریوهای بحران (شامل سناریوهای: ۱۳ و ۱۴)؛

از میان ۱۴ سناریوی باورکردنی پیشروی شهرستان دماوند تعداد ۱۰ سناریو با وضعیت مطلوب وجود دارد که شرایط امیدوارکننده‌ای را برای توسعه گردشگری آن را در آینده نشان می‌دهد، همچنین ۲ سناریو حالت ایستا و ۲ سناریو حالت بحران در آینده نشان می‌دهد. گروه‌بندی سناریوها به شرح زیر است:

الف. سناریو گروه اول: شرایط مطلوب با رویکردهای مبتنی بر رقابت پذیری، برنامه محوری، قانونمندی و دانش محوری؛

این گروه شامل سناریوهای اول تا دهم است و بهترین و مطلوب‌ترین شرایط ممکن برای گردشگری شهرستان دماوند را شامل می‌شود. در این گروه حالت بحرانی وجود ندارد و عامل متمایزکننده آن‌ها تفاوت در میزان حالات مطلوب و ایستا است. این گروه به لحاظ فراوانی بیشترین تعداد وضعیت مطلوب را بین سناریوهای دیگر گروه‌ها را به خود اختصاص داده است. به طوری که ۷۰ درصد میزان حالت‌ها مطلوب، همچنین ۳۰ درصد حالت ایستا و صفر درصد حالت بحران را نشان می‌دهند. مقایسه درصد فراوانی حالت مطلوب و بحران این گروه با گروه‌های دیگر نشان دهنده وضعیت مناسب پیش روی شهرستان دماوند در این گروه است. ویژگی این سناریوها افزایش سهم بودجه گردشگری، افزایش اعطای تسهیلات مالی، ایجاد برنامه‌های آموزشی نیروهای انسانی شاغل است که در همه سناریوها مشترک است و ایجاد چارچوب منسجم قوانین و مقررات گردشگری، اجرای طرح جامع، تنوع بخشی شبکه‌های اطلاع‌رسانی، پویایی مطلوب تعاملات سازنده بین نهادها، افزایش نقش بخش خصوصی، آماده‌سازی ذهنی و اجتماعی جامعه

وضعیت‌هایی هستند که در ده سناریو مشترک و تنها در یک مورد تفاوت دارند. به طور کلی و در مجموع، سناریوهای این گروه مشخص‌کننده حالات مثبت و مناسب پیش روی شهرستان دماوند است.

ب: سناریوهای گروه دوم: روند تغییرات بسیار کند و آرام، حفظ وضع موجود؛

در این گروه دو سناریو مشاهده می‌شود که سناریوهای یازدهم و دوازدهم است. در این گروه عوامل متمایزکننده، تفاوت در میزان حالات مطلوب و ایستا و بحران است. این گروه از نظر فراوانی، بیشترین تعداد وضعیت ایستا را در بین سناریوهای دیگر گروه‌ها به خود اختصاص داده است. مقایسه درصد فراوانی حالت مطلوب و بحران این گروه با گروه‌های دیگر نشان دهنده وضعیت تقریباً ایستا پیش‌روی شهرستان دماوند در این گروه است. میزان تفاوت اثرگذاری‌های این گروه تفاوت زیادی با گروه اول و گروه سوم دارد. این گروه شامل ویژگی‌های بی‌ثباتی و تغییرات سیاست‌گذاری‌های دولت، وضع قوانین محدودکننده، افزایش سهم بودجه گردشگری، افزایش اعطای تسهیلات مالی مناسب، ایجاد محدودیت در شبکه‌های اطلاع‌رسانی، استفاده متوسط از فناوری اطلاعات، رشد بیشتر تعارضات نسبت به تعاملات، ایجاد برنامه‌های آموزشی نیروهای انسانی شاغل، حمایت از سرمایه‌گذاران فعلی، نوسازی و بهبود تاسیسات زیربنایی گردشگری، افزایش تعارضات فرهنگی، حفظ وضعیت موجود به عنوان قطب اول گردشگری منطقه، استاندارد سازی خدمات و امکانات موجود است. این دو سناریو فقط در وضعیت طرح جامع با یکدیگر متفاوتند که سناریو یازدهم به تسریع در تهیه طرح جامع، و سناریو دوازدهم به ناهماهنگی سازمان‌ها در تهیه طرح جامع اختصاص یافته است.

ج: سناریوهای گروه سوم: شرایط بحرانی و نامطلوب، عدم امکان توسعه گردشگری؛

این گروه از سناریوها وضعیت بحران را شامل می‌شود و شامل دو سناریو سیزدهم و چهاردهم می‌شوند. در این گروه عوامل متمایزکننده، تفاوت در میزان حالات مطلوب و ایستا و بحران است. این گروه از نظر فراوانی، بیشترین تعداد وضعیت بحران را بین سناریوهای دیگر گروه‌ها به خود اختصاص داده است، به طوری که صفر درصد میزان حالت-های مطلوب، ۳ درصد حالت ایستا و ۹۷ درصد حالت بحران را نشان می‌دهند. مقایسه درصد فراوانی حالت مطلوب و بحران این گروه با گروه‌های دیگر نشان دهنده وضعیت بحران در پیش روی شهرستان دماوند در این گروه است. از جمله ویژگی‌های این گروه از سناریوها می‌توان به بی‌ثباتی و تغییرات سیاست‌گذاری‌های دولت، وضع قوانین محدودکننده، کاهش تخصیص اعتبارات لازم، ناهماهنگی سازمان‌ها در تهیه طرح جامع، کاهش توجه دولت به سیاست‌های تشویقی، گرایش به بکارگیری حالت‌های سنتی، رشد بیشتر تعارضات نسبت به تعاملات، کاهش نیروی متخصص و آموزش‌دیده، خروج سرمایه و نبود انگیزه، فرسودگی و تضعیف تدریجی تاسیسات زیربنایی، افزایش تعارضات فرهنگی، نبود رقابت کارآمد، کاهش خدمات رفاهی گردشگری اشاره کرد. این سناریوها در همه وضعیت‌ها مشابه یکدیگرند، به غیر از حالت رسانه‌ها در سناریو سیزدهم که وضعیت آن تهیه اقلام تبلیغاتی با شیوه‌ای سنتی که حالت ایستا را نشان می‌دهد و در سناریوی چهاردهم در همین حالت وضعیت ایجاد محدودیت در شبکه‌های اطلاع‌رسانی که حالت بحران را نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

امروزه صنعت گردشگری فراتر از یک صنعت، به مثابه پدیده پویای جهانی و اجتماعی است که پیچیدگی‌های خاص خود را دارد و شناخت دقیق و تحلیل علمی این پدیده می‌تواند چارچوب مطمئنی برای برنامه‌ریزی صنعت گردشگری فراهم آورد. هدف از نگارش سناریوهای مختلف در صنعت گردشگری، افزایش توان پیش‌بینی صحیح آینده نیست، بلکه هدف آن است که درک صحیحی از راهبردهای تأثیرگذار آینده در رشد صنعت گردشگری حاصل شود. هدف اصلی از پژوهش حاضر، تعیین و شناسایی راهبردهای تأثیرگذار آینده در توسعه و رشد صنعت گردشگری شهرستان دماوند با رویکرد آینده پژوهشی و سناریو نویسی است. امروزه صنعت جهانگردی به عنوان بزرگترین و متنوع‌ترین صنعت در دنیا به حساب می‌آید. کشور جمهوری اسلامی ایران با توجه به اینکه در ردیف ۱۰ کشور اول دنیا از نظر وجود جاذبه‌های گردشگری قرار دارد، ولی از نظر جذب توریسم و گردشگر، نه تنها در بین کشورهای دنیا بلکه در بین کشورهای خاورمیانه هم جایگاه شایسته و مطلوبی ندارد. عوامل موثر بر توسعه گردشگری در قرن بیست و یکم بعنوان بهره‌گیری از فرصت‌های تجاری ارزشمند در بخش‌های خدماتی به ویژه گردشگری است. گفته می‌شود گردش مالی صنعت گردشگری جهان در این سده از گردش مالی بخش صنعت فراتر خواهد رفت و در چند سال آینده دست کم به ۲ تریلیون دلار خواهد رسید. در این فرآیند، دستیابی کشورهایی که از جاذبه‌های وسیع گردشگری برخوردار هستند به یک درصد ارزش گردش مالی این صنعت، سالانه درآمدی حدود ۲۰ میلیارد دلار ایجاد خواهد کرد که برای اقتصادهایی نظیر اقتصاد ایران، این رقم قابل توجه است و می‌تواند تمامی فعالیت‌های اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهد. با این وجود برای دستیابی به چنین درآمد قابل حصولی می‌بایست برنامه‌ریزی جامعی صورت گرفته و سرمایه‌گذاری‌های مناسب در زمینه‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری این صنعت صورت پذیرد. بررسی مقایسه‌ای گردشگران داخلی و خارجی در این صنعت نیز بیانگر اهمیت این صنعت در توسعه اقتصاد داخلی کشورها است به گونه‌ای که بر اساس آمار منتشره از سوی سازمان گردشگری جهانی، نسبت گردشگران داخلی به خارجی، نسبت ده به یک را نشان می‌دهد.

در گذشته‌ای نه چندان دور شهرستان دماوند یکی از مراکز مهم کشاورزی و دامداری بوده‌است با تولیداتی همچون: سیب، گیلاس، آلبالو، گردو، سیب زمینی، خیار، زردآلو و دیگر میوه‌ها و سبزیجات. علاوه بر آن فراورده‌های دامی گوناگونی در این شهرستان تولید می‌شدند. از سال ۱۳۸۴ بخاطر ساخت‌وسازهای گسترده در زمین‌های این شهرستان، کشاورزی و دامداری در این منطقه کاهش یافته‌است. عسل از مهمترین تولیدات این شهرستان است. بسیاری از مردم بومی این شهرستان به شکل حرفه‌ای به تولید عسل اشتغال دارند. به علت وجود گیاهانی همچون آویشن و گون در کوه‌های این شهرستان که خواص دارویی گوناگونی دارند؛ تولید عسل آویشن و عسل گون با خواص دارویی در این شهرستان رواج دارد.

انواع گونه‌های کمیاب در این شهرستان وجود دارند. جانورانی همچون کل، بز، میش و پلنگ به عنوان عمده‌ترین حیوانات موجود در حیات وحش این شهرستان شناخته می‌شوند. علاوه بر آن پرندگان گوناگونی نظیر زاغ، کبک،

تیهو، کبک دری، پرندگان شکاری مانند عقاب طلایی، قرقی، دلیجه در این شهرستان حیات دارند. این درحالی است که گذرگاه قشلاقی پرندگان نایاب شکاری همچون بالابان - شاهین و بحری است. خطراتی همچون احداث معادن در کنار زیستگاه‌های طبیعی و تخریب انسانی این اماکن همچون احداث غیرکارشناسی راه‌ها در این شهرستان از عمده دلایل تهدیدهای زیست‌محیطی است. از جاذبه‌های توریستی مهم این شهرستان می‌توان به چشمه اعلاء، برج شبلی، مسجد جامع، پیست اسکی و چشمه آبعلی، دریاچه تار و هویر، غار رودافشان، آبشار تیزاب، امامزادگان، ولیران، کوه‌ها، روستاهای اطراف و... اشاره کرد.

برنامه‌ریزی و توسعه نامناسب گردشگری علت برخی از این مشکلات است. تقاضای گردشگری ممکن است با نیازها و تمایلات مردم محلی در تناقض باشد. توسعه غیر متفکرانه، توسعه غیر مقتضی، توسعه بیش از حد یا توسعه بی پایان براحتی به محیط آسیب می‌رساند. گردشگری به آلوده کردن سواحل، افزایش قیمت نیروی کار، کالاها و خدمات، فاسد کردن بیلاقات، آلوده کردن ارزشهای بومیان، ازدحام جمعیت و شلوغی، آلودگی صوتی و بصری، جرم و جنایت، نفوذ به حریم خصوصی، تنش‌های اجتماعی، زوال محیط زیست، از دست دادن مدیریت آینده مقصد، اشتغال فصلی با دستمزد متهم است. این مشکلات در بسیاری از اشکال توسعه رایج است و در بسیاری موارد نارضایتی را از وضع موجود با توسعه بیش از حد به همراه داشته است. نیاز به یک برنامه جامع توسعه اقتصادی، که گردشگری بخشی از آن است به شدت احساس می‌شود.

با بررسی نتایج، داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها و بررسی متون (شامل بررسی طرح‌هایی مانند مطالعات طرح جامع گردشگری استان تهران تهیه شده توسط میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری؛ مطالعات برنامه آمایش استان تهران تهیه شده توسط معاونت برنامه‌ریزی استانداری تهران؛ طرح مطالعات جامع توسعه شهرستان دماوند تهیه شده توسط سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان تهران؛ و مطالعه کتاب‌هایی مانند برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری، ماهیت گردشگری؛ برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری و جز آن) عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند در ۷ بخش و ۶۰ عامل به شرح جدول (۱) تنظیم شد. سپس، نرم افزار میک مک برای استخراج عوامل اصلی تاثیرگذار بر توسعه گردشگری شهرستان به کار گرفته شد. تفکر اصلی حاکم بر این مدل تفکر سیستمی است. از این رو، عوامل اصلی مؤثر بر توسعه گردشگری شهرستان دماوند را در سطر و ستون‌های ماتریسی با ابعاد (۶۰*۶۰) سپس برای ارزیابی تاثیر هر عامل بر عامل دیگر به صورت پرسش-نامه به کارشناسان داده شد. کارشناسان به ترتیب میزان تاثیرگذاری هر عامل در سطر را بر عامل در ستون، براساس طیف صفر تا سه (صفر = بی‌تاثیر ۱ = تاثیرگذاری کم؛ ۲ = تاثیرگذاری متوسط و ۳ = تاثیرگذاری زیاد) ارزش‌گذاری کرده‌اند. در واقع، آن‌ها با این ارزش‌گذاری مشخص می‌کنند که هر عامل در آینده چه اندازه می‌تواند بر عوامل دیگر در توسعه گردشگری شهرستان دماوند تاثیرگذار باشد، داده‌ها ابتدا وارد نرم افزار میک مک شد. سپس، با توجه به نتایج، خروجی این نرم‌افزار نتایج تحلیل شد و در نهایت سناریوهای مورد نظر مورد تحلیل قرار گرفت.

References

- Ali Akbari, Esmail, Ahmadpour, Ahmad, Jalalabadi, Leila. 1979. Identification of Properties Affecting the Future of Sustainable Tourism in Kerman by Future Research Approach, Journal of Tourism and Development, Seventh Year, No. 1, pp. 156- 178.
- Alvani, Mehdi and Dehdashti Shahrokh, Zohreh . 1994. Principles and Principles of Tourism, Tehran: Vice President of Economic and Planning Foundation for the Oppressed and Veterans of the Islamic Revolution, First Edition.

- Damavand Governorate Site; Date of Visit 2019/11/09..
- Faraji Molaei, Amin, Nematpour, Mohammad, Ashryieh, Omid .2017. A Systematic Analysis of the Positive and Negative Impacts of Iranian Tourism Development on Future Research Approach, Two Quarterly Journal of Social Tourism Studies, Volume 5, Number 9, pp. 151-189.
- Ghaderi, Reza and Hadiani, Zohreh and Mohammadi, Kaveh and Abu Bakri, Taher. 2011. Strategic Planning Strategies Using SWOT Technique (Case Study: Piranshahr City), Planning Journal Regional, First Year, No. 1, pp. 27-40.
- Karimpanah, Comrade 2005. Ecotourism Analysis and its Role in Regional Development of Kurdistan Province, MA in Natural Geography, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University.
- Kazemi, Mehdi . 2008. Zahedani Citizens' Perception Analysis in Chabahar Tourism Development, Geography and Development Quarterly, Vol. 6, No. 12, pp. 81 - 100.
- Keshavarz Tork, Einollah .2014. The Place of Cultural Planning in Iranian Urban Development System with Future Research Approach, PhD Thesis, Imam Khomeini International University, Faculty of Social Sciences.
- Mahallati, Salah al-Din.2001. An Introduction to Tourism, Tehran: Shahid Beheshti University Press, First Edition.
- Mousavi, Miranjev, Jalalian, Ishaq, Kohaki, Fatemeh Sadat. 2017. Developing scenarios of factors affecting tourism development in West Azerbaijan Province using Wizard Scenario, Urban Tourism Journal, Volume 4, Number 3, pp. 49-62.
- Zali, Nader, Beheshti, Mohammad Bagher.2009. Identification of Key Regional Development Factors with Scenario-Based Planning Approach: A Case Study: East Azarbaijan (, Journal of Space Planning and Preparation, Volume 15, Number 1, pp. 63-41).
- latin references**
- Bourne, L. S, Hutton, T. A, Shearmur, R & Simmons, J. (Eds.) .2011. Canadian urban regions: Trajectories of growth and change. Toronto: Oxford University Press.
- Conaghan,A,Hanrahan,J and MC,Loughlin,E. 2015.A model for the transition towards the sustainable management of tourism destination in Ireland, International, Journal for Responsible Tourism(2),pp:103-122.
- Hall, Colin Michael & Jenkins, John M. 2010. Tourism Policy Making, Translated by: Arabi, Seyed Mohammad & Izadi, Davood; Tehran: Cultural Research Office Publications, Fourth Edition.
- Hawkes, S & Williams, P . 1993. From Principles to Practice: A Casebook of Best Environmental Practice in Tourism, Burnaby, BC: Centre for Tourism Policy.
- Hunter, C & Green, H .1995. Tourism and the Environment: A Sustainable Relationship? London and New York.
- Lee, C and Chain, M. 2008. Structural Breaks, Tourism Development and Economic Growth: Evidence from Tourism. Mathematics and Computation in Simulation, No: 77, pp:358e368.
- Lumsdon, LS .2001. Tourism Marketing, translation: Goharian, Mohammad; Tehran: Office of Cultural Research, First Edition.
- Oxford English Dictionary.1989. Oxford University Press, Second Edition.
- Sharply.R.2014..Host perception of tourism: A review of the research tourism Management ,vol,42,pp:37-49.
- Peter,s.R.R.(2017).productivity growth and income in the tourism sector: role of tourism demand and human capital investment,tourism management,vol 61,pp:523-537.
- Thi Quynh Nguyen,Trang Young,Tamara Johnson,Patricia Wearing,Stephen.2019.Conceptualising networks in sustainable tourism development, Perspectives Volume, October 2019, 100575.
- World Tourism Organization .2001. Sport and Tourism Shaping Global Culture, WTO Publication Unit World Tourism Organization, Madrid, Spain.

Explanation of effective propellants on tourism development of Damavand city with approach future study

Parisa Mehrnavaz

Department of Geography and urban planning, Marand Branch,
Islamic Azad University, Marand, Iran

Parvaneh Zivyar*

Associate Professor, Department of geography and urban planning, Yadegar-e-Imam Khomeini (rah),
shahr-e-rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Bakhtyar Ezat Panah

Assistant Professor, Department of Geography and urban planning, Marand Branch,
Islamic Azad University, Marand, Iran

Abstract

Today the tourism industry is recognized as a prominent symbol of globalization and compression of time and space. The purpose of present research is identification of key factors and main propellants on tourism development of Damavand city for management and designing possible scenarios in future, flexible policy and planning framework to the conditions of the area. This study in terms of purpose is practical and in terms of nature is according to new methods of future study is analytical-exploratory which has been done using combination of quantitative and qualitative modles. At first, the open questionnaire was set for general extraction of effective propellants on tourism development of Damavand city among tourism experts and specialists of Damavand city in format of 7 parts and 60 factors. And then extraction of effective main factors on tourism development of city in order to conversion of indexes and variables has been used from MicMac & Scenario wizard softwares. The results showed that the 5 scenarios are in the conditions facing of tourism development of Damavand city. The weak scenarios of this research are 4111 scenarios which it seems that trust in weak scenarios is illogical and also policy and planning for those are impractical, impossible and illiogical. So, it is logical that between strong limited scenarios and wide weak scenarios, we consider compatibility scenarios 1, which according to this, the 14 reasonable and logical scenarios for provided planning and policy on this research.

Keywords: propellants, development, tourism, Damavand city.

* (Corresponding author) zivyar@yahoo.com